

İSLAM AHLAKI VE MÜSLÜMAN ŞAHSİYETİNİN GEREĞİ OLARAK VEFA

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Adalet, şecaat, hikmet, merhamet, sevgi, saygı ve kardeşlik gibi değerler, insanlar arası ilişkilerin işleyişinde ve yönetiminde kılavuzlayıcı roller üstlenir. Söz konusu değerlerin taşınmasına aracılık ettiği işlevlerden biri de “toplumsal hafıza” naklidir. Bireysel, tarihsel ve kültürel bileşenleriyle “hafıza”nın aktarılmasını sağlayan temel değer ise “vefa”dır. Vefa; “sözünde durmak ya da verdiği sözü yerine getirmek; borcunu ödemek; özü sözü bir olmak, dostlukta ve bağlılıkta sebatkâr olmak, kendini sevenleri, kendisine iyiliği dokunanları minnet ve şükranla anmak, dostlarıyla iletişimi sürdürmek; onlara sevgi, saygı ve samimiyetle muamele etmek” gibi anlamlara gelir. Bu vasıflara sahip, sözü ve sevgisi geçici olmayan kimseye ise “vefakâr” ya da “vefali” denir. Vefakârlık, anılan hasletleri karakter hamuruna katmayı ve yüksek ahlaki meziyetlerle yoğurmayı başarmış, kadir kıymet bilen “iyi insan”ların özelliğidir. Vefakârlığın zıddı nankörlüktür. Nankörlük, iyiliğin kadrini bilmemek ya da

kendisine yapılan iyiliğe kötülikle karşılık vermektir. Tarihin her döneminde insanlar; haksızlık, zulüm, ihanet ve hıyanet ile eş değer tutulan vefasızlıktan yakınmış; bencil davranışlardan ve unutulmaktan dert yanmışlardır. Esasen ahlaki meziyetleriyle bilinen insan olabilmenin yolu, vefalı tutum ve davranışlarla anılmaktan geçer.

İnsanın yaratılıştaki verdiği söze sadakatının, iyilik ve güzellikleriyle artırma çabasının bir sonucu olan vefa; her insanda bulunması gereken temel ahlaki, insani ve toplumsal meziyetlerdendir. Değerler hiyerarşisindeki yüksek statüsü daima korunması gereken vefa, bireyin diğer insanlarla ilişkisinde sürdürülebilirliğin de ön koşuludur. Çünkü sadece insanlık hamurunda vefakârlık olanlar arasındaki hukuk kalıcı ve sahicidir. Aksi yöndeki birliktelikler ise “birleştirici” olmadığı, aksine anlık çıkar ve haz temelli alışverişlerden ibaret olduğu için gelip geçicidir. Vefa, yakın ve uzak çevremizdeki insanlarla birlikte geçmişin hafızasında biriktirdiklerimizi, bilerek ve isteyerek geleceğe taşıma-

yı; sakladıklarımızın hatırasına saygı duymayı ve onlara sınırsız bağlanıp gereğince yâd etmeyi gerektirir. Esasen sevgi, paylaşım, dürüstlük, şefkat, hoşgörü, tevazu ve adalet gibi kültürel kök değerlerin özü olan vefa, söz konusu değerler vasıtasıyla taşınan kültürel hafıza zincirinin birleştirici halkasını temsil eder. Vefa, aynı zamanda halkaları birbirine bağlayan kilidin de anahtarıdır. Çünkü onun sayesinde haksızlık, ihanet ve hıyanet gibi kötü huy ve meziyetlerin kapısı kilitlenir; merhamet, iyilikseverlik, dostluk ve hatırlamak gibi ahlaki değerlerle beslenen iyi huyların kapısı ise ardına kadar açılır. Vefa etrafında örüntülenen yüksek ahlaki değerlerden biri de fedakârlıktır. O, vefanın en tatlı meyvelerindendir. (Niyazi Adigüzel, “Klasik Türk Şiirindeki Vefa Kavramının Mahmûd Nedîm Paşa Divanı’nda Tezahürü”, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (17) (2019), s. 192.) Çünkü onun sayesinde, insanlar arası ilişkiler; sadakat, güven ve bağlılık ilkeleri üzerinde yükselme imkânı bulur. (İhsan Çapcıoğlu, “Sadakat”, Birey, Toplum ve Değerler (ed. İhsan Çapcıoğlu, Mualla Yıldız), Grafiker

Yayınları, Ankara 2018, s. 210-221.) Esasen insan, aile çevresinde hazır bulduğu çeşitli statü ve roller ağı içerisinde dünyaya gelir. Ölümüne kadar geçen süre zarfında söz konusu statü ve rollerine yenilerini ekleyerek ve onları çeşitlendirerek varlığını sürdürür. Bu süreçte o, aile dışında eğitim, ekonomi, siyaset ve kültür gibi alanlarda örgütlenen çeşitli gruplara katılarak ilişki ağlarını genişletir. Dolayısıyla insan hayatı, temel ihtiyaçların karşılanması için zorunlu olarak birlikte hareket etmeyi; dayanışma, yardımlaşma, paylaşma, birlik ve beraberlik içerisinde toplumsal birliklere üye olmayı ya da çeşitli işbirliklerine katılmayı gerektirir. İnsan, başkalarından bağımsız olarak var olamaz; aksine onlara bağlı, hatta bir ölçüde bağımlıdır. O, her şeyden önce başka bir insanın oğlu ya da kızıdır. Her ne kadar bağımsız ve bağlantısız olarak dünyaya geldiğini iddia etse de doğum öncesinden itibaren başkalarını hesaba katarak davranmak durumundadır. Hâsılı o, kendi kendini belirleyen bir varlık değil, ilişkili olduğu çevrenin özü ve bir ölçüde özetidir.

İslam ahlakında vefa

İslamiyet'te vefa; öncelikle yaratıcıya, kişinin kendisine ve yaratılan her şeye hak ettiği değeri vermeyi gerektiren yüksek ahlaki bir tutum olarak tanımlanmıştır. İlişkilerde yakınlığın beraberinde getirdiği bağlılık, sadakat ve fedakârlığın ayırt edici niteliği olan vefa, kendi dışındaki tüm varlıkları yoktan var kılan ve onlara sayısız lütuflarda bulunan Yüce Allah'a gönülden bağlılık, sadakat, minnettarlık ve şükran duygularımızın temel yansıması ve somut göstergesidir. Vefakâr insan, kendisine iyilikte bulunanları asla unutmaz. Onun yaratıcısını tanıması ve verdiği sözün gereği olarak kulluk görevlerini yerine getirmesi; kendisine bahşettiği nimetlerin değerini bilip gereğince hareket etmesi, O'na ve nimetlerine nankörlük etmemesi ile olur. Esasen en büyük nankörlük; yaratana inkâr ve verdiği nimetlere isyandır. (Veyis Değirmençay, "Mesnevi'de Vefa", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (65) (2020), s. 113.) Kur'an-ı Kerim'de "...Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim..." (Bakara, 2/40.) buyrulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de söze sadakat gösterilmesi iman etmenin gereği sayılmış; verilen söze aykırı davrananlar ise "fasıklar" olarak nitelendirilmiştir. (Bakara, 2/27.) Kur'an, ahde vefa konusunda son derece titiz davranır ve bu hususta asla müsamaha göstermez. Çünkü ahde vefa; insanlar arası ilişkilerde olduğu gibi toplumları ve kültürleri de birbirine bağlayan en güçlü bağ ve güven unsurudur. Güven kültürü kök salıp dokularına yerleşmeyen hiçbir toplum geleceğine emniyetle bakamaz. Bu nedenle Kur'an'da, insanların bir arada yaşamının gereği ve doğal bir sonucu olarak birbirleriyle yaptıkları sözleşmelere uygun hareket etmelerinin; dolayısıyla verdikleri sözleri mutlaka yerine getirmelerinin önemi üzerinde ısrarla durulur. (Zülfikar Durmuş, "Kur'an'a Göre İnsanın İlişkilerinde Sorumlu Olduğu Temel Ahlaki İlke: Ahde Vefa", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2/2 (2002), s. 94.) Kişilik hamurunun güven, sadakat ve vefakârlık gibi kültürel hafızanın beslediği değerler ile yoğrulması ve karakter harcının bu değerlerle karılması; çocukluktan itibaren kültürü içselleştirmenin ve yaratılış gayesine uygun bir hayat sürmenin ilk ve en önemli aşamasını oluşturur.

Kur'an'a göre Allah, insanı ahlaki değerleri görüp fark edebilecek güçte ve yetenekte yaratmıştır. Bununla birlikte insanın hevâ ve hevesi, içgüdü ve arzuları; iyilik, güzellik, doğruluk ve vefakârlık gibi erdemleri görmesini engellemiş; bunun üzerine Yüce Allah, erdemli insanlardan oluşan toplumların tesisine imkân sağlamak için zaman zaman tarihsel akışa müdahale etmiş; rahmetinin göstergesi olarak kendi

içlerinden seçtiği peygamberler vasıtasıyla onları hem dünyada hem de ahirette mutlu kılacak ilkeler göndermiştir. Bununla birlikte Kur'an, ahlaki kavramların teorik tanımlarını yapmak yerine pratik sonuçlarından bahseder. Bunun nedeni, söz konusu kavramsal içeriklerin insan tarafından bilinmesi ve insanın fıtratında içkin olmasıdır. Ahlaki davranışı değerli ve arzu edilir kılan ise genellikle, insanlığa kattığı sevinç, mutluluk ve/veya faydadır. Ancak insan, Allah'ın hoşnutluğuna erişebilme umuduyla veya hiçbir amaç gözetmeksizin de ahlaki erdemlere uygun, yani "vefâlı/vefakâr" davranabilir. (Durmuş, "Kur'an'a Göre İnsanın İlişkilerinde Sorumlu Olduğu Temel Ahlaki İlke: Ahde Vefa", s. 77.)

Ahlaki, toplumsal ve kültürel değerler toplumun ortak kabullerini oluşturmakta; kişinin huzurlu bir hayat sürmesini sağlamakta ve toplum bireylerini çeşitli kültürel ortaklıklar etrafında birleştirmektedir. Toplumların kolektif hafızasını şekillendiren değerler, toplumsal birlik ve beraberliğin de temel koşullarını oluşturur. Dolayısıyla insanların yaşantıları aracılığıyla tarihsel tecrübelerini kuşaktan kuşağa aktarmalarına ve böylece kültürün sürekliliğine aracılık eden bir niteliğe sahiptir. (Mehmet Emin Bars, "Kültürel Değerlerin Aktarımında Halk Edebiyatı Ürünlerinden Yararlanma", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, X/II (2017), s. 219.) Bununla birlikte üyeleri arasında vefakâr tutum ve davranışların yeterince kökleşmediği toplumlarda, güvene dayalı ilişkilerin sürdürülmesinde zorluklarla karşılaşılması kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir ortamda değerler erozyonunun yaşanmaması için "ahde vefa"

ya da "söze sadakat" değerinin işlevselleştirilmesi gerekir. Çünkü tarihin her döneminde insanlığın vefa ile imtihanı genellikle "söz" üzerinden olmuştur. "Sözünde durmak, verdiği sözlere ve yaptığı antlaşmalara bağlı kalmak, özü ve sözü doğru olmak" anlamlarına gelen "ahde vefa", İslam ahlakının en önemli ilkelerindendir.

Bireysel ve kültürel hafızada vefa

İnsan, geçmişten geleceğe uzanan bir kültürel hafıza zinciri içerisinde hayatını sürdürür. Geleceğe yönelik düşünceleri ise birtakım öngörülerin ve genellemelerin ötesine geçemediği için olasılıklı ya da koşullu plan ve programlara konu olur. Söz konusu öngörü, plan ve programlar ya gerçekleşir ya da gerçekleşmez. Aslında insanın gelecekte nelerle karşılaşacağını ya da nelerin olup biteceğini bilmesi mümkün olmadığı için başka bir yolu ve çaresi de yoktur. Ancak geçmişi ile bağlantısı böyle değildir. Çünkü geçmiş, acısıyla tatlısıyla, iyisiyle kötüsüyle olup bitmiş, tarih olmuştur. Başka bir ifadeyle o, artık "hâl" (şimdi) olmaktan çıkmış "mazi" (geçmiş) hâline dönüşmüştür. Bununla birlikte insanın mazisi/geçmişi ile ilişkisi süreklilik arz eder. Çünkü bireylerin ve toplumların geleceğini, geçmişteki tecrübeleri yönlendirir. Bu nedenle geçmiş; insani, ahlaki, toplumsal, kültürel vb. her türden tecrübenin ve yaşanmışlığın biriktirildiği "kolektif hafıza deposu"dur.

Her insanın hafıza deposu, henüz anne karnında iken başlayan ve erken çocukluk, çocukluk, gençlik, yetişkinlik gibi geçiş dönemlerinde biriktirdiği çok

sayıda kayıtlarla doludur. Elbette söz konusu kayıtların dökümlenip çözümlenmesi, genellikle yetişkinlik ve özellikle yaşlılık döneminde gerçekleşir. Çünkü bu dönemler, hayatın genel muhasebesinin yapıldığı ve ortaya çıkan sonucun acı tatlı hatıralar şeklinde kategorize edildiği bir zaman dilimine karşılık gelir. İşte hayatın ikinci yarısından itibaren gerçekleşen bu “kendiyile yüzleşme” ya da “karşılaşma” sürecinde, hayatımıza giren ve çeşitli izler bırakan insanlarda aradığımız en önemli değer “vefa”dır. Zira o, tüm yaşanmışlıklar içerisinde insana kısacık tarihinde “en iyi gelen duygu”dur. Bu aşamada insan, hayatı boyunca biriktirdiği vefalı dostlarının ve onlardan gördüğü vefakâr davranışların değerini daha iyi kavrar. Onların varlığıyla ve hayatına kattıklarıyla iftihar eder, mutlu olur. İnsanı insan yapan niteliklerden biri de geçmişte yaşadığı güzellikleri hatırlamaktır. Hatırlamanın doğal sonucu “vefakârlık” duygusunun aktivasyonudur. Vefakârlık duygusu harekete geçtiğinde insan, geçmiş bugüne ve geleceğe bağlamaya başlar. Geçmişine vefalı insan, hâlihazırdaki görev ve sorumluluklarını yük ya da külfet olarak değerlendirmeyiz. Aksine kendi mutluluğu kadar başkalarının da mutluluk ve huzuru için çalışıp üretmenin gerekliliğine inanır. Vefakâr insanlar, başkalarıyla ilişkilerine değer verir; bu ilişkinin beraberinde getirdiği hukuku korur; vazifelerini ise gönülden ve layıkıyla yerine getirmeye gayret ederler. Bu durum, onların güçlü bir vefa duygusuna sahip olduklarının göstergesidir. Vefakâr; bir taraftan görev ve sorumluluklarını yerine

getirirken, diğer taraftan başkalarının üzerindeki haklarına riayet eden, onları eksiksiz ödeyen; bununla birlikte kendi hakkı söz konusu olduğunda sadece hakkı olanı almakla yetinen “gözü ve gönlü tok” kişidir. O, dost yahut düşman herkesin güven duyduğu, en zor zamanda bile verdiği söze sadık davranan kişidir.

Toplumsal yapının sağlam bir temel üzerinde yükselmesi ve varlığını sürdürebilmesi için insanlar arası ilişkilerin “vefalı/vefakâr” bir zeminde yürütülmesi gerekir. Bu nedenle aile, komşuluk, akrabalık, iş hayatında çalışan ve işveren, esnaf/tüccar ve müşteri, kamusal alanda devlet ve vatandaş ilişkilerinin vefakâr tutum ve davranışlar etrafında yapılandırılması ve sürdürülmesi son derece önemlidir. Zira ya-

Kur'an'da, insanların bir arada yaşamanın gereği ve doğal bir sonucu olarak birbirleriyle yaptıkları sözleşmelere uygun hareket etmelerinin; dolayısıyla verdikleri sözleri mutlaka yerine getirmelerinin önemi üzerinde ısrarla durulur.

kın ve uzak çevredeki insanlarla ilişkiler; kültürel benzerliklerin yanı sıra, farklı dil, din, mezhep, etnik köken ya da dünya görüşüne mensup, eğitim seviyeleri ve ekonomik koşulları birbirinden farklı bireyleri de evrensel ortak değerler etrafında birbirine yakınlaştırır. Böylece insanca bir yaşamın ahlaki, toplumsal ve kültürel çerçevesi tesis edilmiş olur. Kültürel sürekliliğin ahlaki çerçevesini oluşturan değer olarak vefa, insan maneviyatını besleyen unsurların başında gelir. Maneviyat, kaynağını yaratılıştan ve insan ruhunun derinliklerinden alan ilkelerden oluşur. Başka bir açıdan o, kaotik bir varoluş içinde anlam ve istikrar arayan insanı hayatın kaynağıyla bağ kurmaya yönelten bir “değerli yaşam” felsefesidir. İnsanın; hayatın, varlığın ve evrenin doğasına ilişkin tefekküre dayalı keşif yolculuğu, ona manevi tecrübelerle giden yolun da kapısını açar. İnsanın söz konusu kadim yolculukta keşfettiği ve toplumsal bütünleşmenin temel taşları olan manevî değerler, toplumun maddi kültür unsurlarını ahlaki motiflerle zenginleştiren bakış açısının çekirdeğini oluşturur. Vefakârlık duygusuyla beslenen sadakat, bağlılık, güven, yardımlaşma, dayanışma, fedakârlık, birlik/beraberlik ve ortak akıl gibi değerler, toplum bireylerini bir araya getirir; kederde ve sevinçte birbirlerine sınımsız kenetler. Hâsılı, insan hayatına rehberlik eden vefa/vefakârlık eksenli değer kümeleri; insanlığın karanlıktan aydınlığa, zorluktan kolaylığa ve umutsuzluktan umuda ulaşmasını sağlayan birer kılavuz kaptan işlevi görür. ■